

ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФАХОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Статтю присвячено проблемі вивчення майбутніми юристами фахової термінології на заняттях з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Аналіз підручників з української мови для юридичних спеціальностей виявив безпосередній взаємозв'язок між українськомовними фаховими текстами та змістом навчальної літератури з юридичних дисциплін. Здійснено відбір професіографічної інформації про основні характеристики праці юристів. Обґрунтовано професіографічні критерії відбору української фахової термінології щодо юридичної праці. Описано результати використання професіографічних критеріїв для відбору фахової термінології на заняттях з української мови для юридичних спеціальностей.

Ключові слова: підготовка майбутніх юристів з української мови, українська фахова термінологія, професіографічний аналіз юридичної праці, професіографічні критерії відбору української фахової термінології про юридичну працю.

Комунікативна інтенсивність юридичної праці й посилення її впливу на якість правової допомоги населенню обумовлюють важливість українськомовної підготовки майбутніх юристів. У Законі України «Про вищу освіту» одним із основних завдань професійної підготовки визначено формування мовної компетентності студентів, засвоєння необхідного досвіду спілкування, набуття знань, умінь і навичок організації та здійснення різних форм комунікативної взаємодії у праці [11].

Невипадково програмою курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» передбачено не лише опанування норм мови за фахом та фахової лексики в різних видах мовленнєвої діяльності, але й засвоєння термінів, професіоналізмів, фразеологізмів, що супроводжують усі види сучасної професійної діяльності [13]. Відтак однією з важливих проблем

вивчення майбутніми юристами української мови за професійним спрямуванням є опанування фахової термінології, що розкриває всі аспекти юридичної праці.

Аналіз підручників і посібників з української мови для юридичних спеціальностей таких авторів, як Н. В. Артикуца, Н. В. Кондратенко, А. В. Корж, І. М. Кочан, В. Г. Рогожа, А. С. Токарська, Н. М. Шаповаленко, Г. В. Янковська дозволив виявити прямий взаємозв'язок між пропонованими для практичної роботи текстами та змістом навчальної літератури з юридичних дисциплін. Добираючи тексти для українськомовної підготовки майбутніх юристів, філологи використовують готові фрагменти переважно з юридичної деонтології, адвокатології, кримінального та цивільного права. Внаслідок такого відбору запозичена з юридичних текстів українська термінологія позбавлена систематики в плані різнобічної описової характеристики професійної праці правників. У дібраних текстах переважають фахові терміни, що описують лише в загальному плані зміст правової роботи. Поза увагою залишається українська термінологія, яка стосується безпосередньо професійних характеристик об'єктів, засобів, умов праці юристів, а також конкретних видів юридичних робіт [2; 8-9; 14-16].

Зважаючи на означене, метою наукової статті є: обґрунтувати професіографічний підхід до формування українськомовної фахової термінології майбутніх юристів.

Основними **завданнями** визначено:

1. Вивчення досвіду формування фахової термінології майбутніх юристів у процесі українськомовної підготовки.
2. Аналіз особливостей та можливостей реалізації професіографічного підходу до формування фахової термінології майбутніх юристів у процесі українськомовної підготовки.
3. Розробка та навчальна апробація професіографічних критеріїв відбору фахової термінології про юридичну працю для занять з української мови.

Сутність та основні положення професіографічного підходу до вивчення професій розкрито в наукових працях М. І. Ануфрієва, К. С. Балаєвої, В. І. Барка, С. С. Вітвицької, Ю. Б. Ірхіна, Л. М. Корнеєвої, С. І. Корсуна, В. О. Криволапчука та інших учених. Згідно з цим підходом юридичну діяльність можна представити структурною ієрархією чотирьох основних компонентів — об'єкту, змісту, засобів та умов праці. Юрист як суб'єкт праці контактує з означеними компонентами, тому його комунікативна діяльність і професійна мова стосуються як самих компонентів праці, так і їх професіографічних характеристик. Професіографічні характеристики відображають виробничі, психофізіологічні, соціальні та економічні параметри основних компонентів юридичної праці [1; 3-5; 10].

Таким чином, професіографічний аналіз передбачає упорядкування, систематизацію та узагальнення відомостей про юридичну працю. Такий аналіз професійної діяльності охоплює всі основні структури професії юриста, починаючи від структурних компонентів, що характеризують безпосередньо професію, і закінчуючи характеристиками щодо особистості самого професіонала. У ході аналізу можна з'ясувати ієрархічну значущість професіографічних критеріїв юридичної праці, адже особливості комунікативної діяльності та фахової термінології юристів залежать від соціально-психологічних характеристик об'єктів правової допомоги, виробничих особливостей змісту й засобів праці, а також соціально-економічних умов юридичної роботи.

Нами здійснено аналіз професіографічних характеристик основних компонентів юридичної праці з метою з'ясування професійно-термінологічної складової комунікативної діяльності юристів. За результатами цього аналізу обґрунтовано п'ять груп критеріїв для відбору термінів, професіоналізмів і фразеологізмів щодо юридичної діяльності, які будуть використовуватися в українськомовній підготовці майбутніх юристів. Критерії відображають професіографічні характеристики самих юристів як професіоналів та суб'єктів праці, об'єктів їх юридичної діяльності, змісту та засобів праці фахівців, а

також санітарно-гігієнічних і соціально-економічних умов юридичної праці.

Юристові у професійній діяльності доводиться більшу частину робочого часу контактувати з окремими людьми, групами та колективами людей. Тому значна частина українськомовної термінології в юридичній праці стосується різноманітних характеристик людей як об'єктів правової роботи.

У процесі відбору фахових термінів необхідно зважати на перелік різних категорій клієнтів, з якими працює юрист, і які можуть бути учасниками правового процесу. Це – злочинець, порушник, підозрюваний, жертва, потерпілий, свідок, громадянин (який звернувся, наприклад, по юридичну консультацію). Оскільки по юридичну допомогу має право звернутися будь-яка людина, то українськомовні терміни повинні відображати соціально-демографічні характеристики клієнтів юриста. Наприклад, терміни – дитина, підліток, дорослий, людина похилого віку – вказують на вікову характеристику учасників правового процесу; терміни – хлопець, юнак, дівчина, чоловік, жінка – свідчать не тільки про вік, але й статеву приналежність клієнта; терміни – школяр, учень, студент, керівник, підлеглий характеризують соціальне становище людини; терміни – чоловік, дружина, дитина, батько, матір, дідусь, бабуся, брат, сестра – розкривають сімейно-родинні стосунки об'єктів праці юристів [1; 4].

Часто студенти ігнорують засвоєння українськомовних термінів, що, на їх думку, не стосуються безпосередньо юридично-правової термінології; унаслідок припускаються хиб та помилок у важливій юридичній документації. Так авторові статті в процесі українськомовної підготовки майбутніх юристів доводилось читати зразок протоколу огляду місця злочину, складений третьокурсником в навчальних цілях: «На підлозі лежав труп. На дивані сиділа трупова жона, по кімнаті бігали трупові діти».

Для майбутніх юристів важливим є володіння українськомовною термінологією, що описує фізіологічні та психологічні властивості людини. Наприклад, у протоколах огляду місця злочину, опитування свідків або потерпілих правникові доводиться вказувати ріст людини (висока, низька,

середнього росту), особливості тілобудови (худорлява, схильна до повноти, гладка), колір волосся (біляве, світле, темне, сиве, руде), колір очей (карі, голубі, сірі, чорні, зелені), характеристики постави, ходи та рухів (має гарну поставу, сутулий, легка хода, шкутильгає, енергійні, різкі, повільні або мляві рухи, розмахує руками), властивості мови (швидка, повільна, галаслива, тиха, картавить, не вимовляє окремі звуки), особливості характеру й темпераменту (злий вираз обличчя, похмурий, жорстокий, сміливий, боязкий, лагідний; холерик, сангвінік, флегматик або меланхолік за темпераментом). Таким чином, в українськомовній підготовці майбутніх юристів необхідно зважати на фізіологічні, психологічні та соціальні критерії відбору фахових термінів стосовно об'єктів юридичної праці [4, 28-32].

Терміни, пов'язані зі змістом юридичної праці, фахівці найчастіше використовують у звітній та розпорядчій документації. В основу критерію відбору фахових термінів, які стосуються змісту юридичної праці, покладено перелік робіт, що виконує юрист згідно зі своїми посадовими обов'язками. Такі переліки робіт наводяться у кваліфікаційних довідниках професій і відображають відмінності посадових обов'язків фахівців різних юридичних спеціальностей. Зокрема, і адвокат і юрисконсульт зобов'язані надавати консультації з юридичних питань; складати усні й письмові довідки, скарги та інші документи юридичного характеру; роз'яснювати зміст окремих юридичних положень; представляти і захищати права та інтереси громадян і юридичних осіб у всіх органах, підприємствах, установах і організаціях. Проте до компетенції адвоката входить захист та представництво інтересів клієнтів у процесі дізнання та попереднього слідства, а юрисконсульт представляє інтереси підприємства в судах, інших органах під час розгляду правових питань і спорів, надає правову оцінку претензіям, що пред'явлені підприємству у зв'язку з порушенням його майнових прав і законних інтересів [6].

Жорстка нормативно-правова регламентація юридичної діяльності вимагає від фахівців складання, обробки та аналізу великої кількості документації, тому у критеріях відбору фахових термінів щодо засобів праці

необхідно приділяти увагу назвам юридичних документів та законодавчих актів. За твердженнями юристів, їм доводиться усно та письмово вживати точні назви законів, актів, положень, протоколів майже в усіх відмінках.

Значна частина юридичної праці пов'язана з документальною фіксацією фізичних дій учасників правового процесу. Наприклад, під час допиту протоколюються місцезнаходження, положення та рухи жертв, підозрюваних або свідків злочину. Відповідно в українськомовній підготовці майбутніх юристів мають знайти відображення фахові терміни, що описують різноманітні фізичні дії людини. Це види рухів для тулуба та голови (нахили, повороти, переміщення, присідання, підведення), для рук та ніг (згинання, випрямлення, піднімання, опускання, колові рухи, натискання); напрямки рухів (горизонтальний, вертикальний); розмах та амплітуда; сила, темп, точність, вправність, координація рухів [1; 4;10].

У професіографічному аналізі професій умови праці прийнято поділяти на санітарно-гігієнічні та соціально-економічні. Санітарно-гігієнічні умови праці характеризують виробниче середовище на підприємствах, виробництвах та у приміщеннях, де працюють професіонали. Зазвичай, це характеристики температури та вологості повітря, запиленості, загазованості, освітлення, рівня шуму та вібрації на робочому місці [5; 10]. Як свідчить практика юридичної діяльності, у професійній мові фахівці вживають лише терміни, що відображають назви установ та організацій, де працюють юристи або до яких їм доводиться звертатись у справах правової допомоги населенню. Тому критерії для відбору фахових термінів щодо санітарно-гігієнічних умов праці юристів обмежуються переліком назв означених установ та організацій, а також їх структурних підрозділів. Це, зокрема, центральні, регіональні, обласні, районні та місцеві структури, заклади, підприємства, установи, організації, їх структурні розділи та підрозділи, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції, Національної гвардії України [4; 10].

Професіографічна характеристика соціально-економічних умов праці

враховує форми організації праці (індивідуальна або колективна робота), кількісний та професійний склад трудового колективу; характер соціальних зв'язків та ділових контактів у роботі; особливості режиму праці та відпочинку (тривалість робочого дня та робочого тижня; змінність, сезонність роботи; наявність і тривалість вихідних днів, відпусток) [4].

Серед фахових термінів, що відображають особливості соціально-економічних умов праці, юристами найчастіше вживаються назви посад та кваліфікації колег по роботі. Найбільш повний перелік юридичних фахів з кваліфікаціями наводиться у класифікаторі професій. За класифікатором усі юридичні професії об'єднані у певні класифікаційні групи, а саме: вищі державні службовці органів судової влади; керівні працівники апарату органів судової влади; керівники органів поліції; керівники юридичних підрозділів; професіонали в галузі правознавства та прокурорського нагляду, судді; інші професіонали в галузі правознавства; судові секретарі, виконавці та розпорядники; помічники; організатори діловодства; інспектори воєнізованої охорони та приватні детективи. Наприклад, правову роботу здійснюють адвокат, державний або приватний нотаріус та їхні помічники; юрисконсульт; прокурор; слідчий органів внутрішніх справ, прокуратури, служби безпеки; суддя; поліцейський кримінальної поліції, патрульної поліції, органів досудового розслідування, поліції охорони, спеціальної поліції, поліції особливого призначення; інспектор дозвільної системи, інспектор по роботі з особовим складом тощо [6-7; 12].

В юридичній праці має місце також звертання до колег з посиланням на їх службовий ранг. Тому в українськомовній підготовці майбутніх юристів необхідно приділити увагу фаховим термінам, що відображають спеціальні звання працівників міліції, поліції та внутрішньої служби. Це, рядовий, молодший сержант, сержант, старший сержант, старшина, прапорщик, старший прапорщик, молодший лейтенант, лейтенант, старший лейтенант, капітан, майор, підполковник, полковник, генерал-майор, генерал-лейтенант, генерал-полковник, генерал [1; 4; 12].

Наведені професіографічні критерії зручні для відбору професійної термінології з метою українськомовної підготовки майбутніх юристів, оскільки відображають усі основні характеристики юридичної праці. Дібрані за допомогою таких критеріїв фахові терміни було апробовано в процесі українськомовної підготовки студентів та курсантів Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ (2007-2011pp.) та студентів юридичного факультету Херсонського державного університету (2011-2016 pp.). Отримані в ході апробації позитивні результати констатували значне зменшення помилок, яких припускалися майбутні правники в оформленні юридичної документації. Студенти та курсанти також відзначили якісне покращення процесу спілкування з юристами-професіоналами та громадянами під час навчально-виробничих практик.

На підставі проведеного дослідження з упровадження в навчальний процес професіографічного підходу до формування українськомовної фахової термінології майбутніх юристів можна дійти таких **висновків**:

1. Спроможність юристів вільно володіти українською фаховою термінологією суттєво сприяє успішній кар'єрі в професійній діяльності. Вивчення досвіду українськомовної підготовки майбутніх юристів дає підстави стверджувати, що пропоновані для практичної роботи тексти фрагментарно відображають фахову термінологію щодо юридичної праці. Це не сприяє опануванню всієї необхідної сукупності термінів, професіоналізмів та фразеологізмів, які відображають основні виробничі характеристики юридичної професії і використовуються фахівцями в юридичній праці.

2. Результати аналізу професіографічного підходу до вивчення професійної діяльності виявили спроможність відображення в описових характеристиках всіх основних структурних компонентів професії юриста – об'єктів правової допомоги, змісту, засобів та умов юридичної праці. Запропоновані в ході дослідження професіографічні критерії дозволяють цілеспрямовано й систематизовано здійснити відбір української термінології про юридичну працю для подальшого застосування на заняттях з української

мови на юридичних спеціальностях. У ході такого відбору створюється необхідний і достатній словниковий мінімум з фахової термінології, що відображає соціальні, технологічні, психологічні, фізіологічні та економічні характеристики всіх структурних компонентів юридичної професії.

3. Досвід українськомовної підготовки студентів Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ та юридичного факультету Херсонського державного університету довів ефективність професіографічного підходу до відбору фахової термінології про юридичну працю для практичних занять. За отриманими позитивними результатами в майбутніх юристів відзначено підвищення якості професійного спілкування та оформлення юридичної документації як безпосередньо на заняттях, так і під час навчально-виробничих практик.

Результати проведеного дослідження не вичерпують усіх аспектів порушеної проблеми формування української фахової термінології майбутніх юристів. На подальше дослідження чекають питання впровадження професіографічного підходу у процес підбору фахових текстів для занять з української мови на юридичних спеціальностях, розробки та апробації методик навчання української фахової термінології майбутніх працівників Національної поліції, обґрунтування критеріїв уніфікації та диференціації сукупності українських термінів, професіоналізмів та фразеологізмів фахівців міліції, поліції та внутрішньої служби.

Література:

1. **Ануфрієв М.І.** Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей) : Довідковий посібник / [М.І. Ануфрієв, Ю.Б. Ірхін та ін.]. – К.: МВС України; КІВС, 2003. – 80 с.
2. **Артикуца Н.В.** Мова права і юридична термінологія: Навч. посіб./ Н.В. Артикуца – 2-ге вид., змін. і доп. – К.: Стилос, 2004. – 277 с.
3. **Балаєва К.С.** Професіографічний підхід до організації професійної підготовки педагогів дошкільного профілю / К.С. Балаєва //Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – 2013. – Вип.21. – С. 8-11. [Електронний ресурс] – Режим доступу |j vfnthsfksd: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu>

4. **Барко В.І.** Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України: Практичний посібник / [В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін та ін.] . – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП «Друкарня МВС», 2007. – 100 с.
5. **Вітвицька С.С.** Компетентнісний та професіографічний підходи до побудови професіограми магістра освіти / С.С. Вітвицька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : наук. журн. / Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, М-во освіти і науки, молоді та спорту України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Вип. 57. – С.52-58.
6. **Довідник** кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 1. Професії працівників, які є загальними для всіх видів економічної діяльності. Розділ 1. Професії керівників, професіоналів, фахівців та технічних службовців. Затверджено наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2004 р. № 336 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: <http://zumf.com/doc>.
7. **Класифікатор** професій: ДК 0003: 2005. Зміни затвердж. наказом Міністерства економ. розвитку і торгівлі України від 02.09.2015 №1084 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST001929.
8. **Кондратенко Н.В.** Українська мова за професійним спрямуванням: юридичний дискурс / Н.М. Шаповаленко, Н.В. Кондратенко. – Одеса: ОДУВС, 2012. – 144 с.
9. **Корж А.В.** Ділова українська мова для юристів [Текст]: лекції та комплекс. завдання : [навч. посіб.] / А.В. Корж ; Нац. акад. внутр. справ України. – К. : Ін-т держави і права, 2002. – 175 с.
10. **Корсун С.І.** Методика професійно-психологічного відбору працівників до підрозділів податкової міліції: Практичний посібник / [С.І. Корсун, В.О. Криволапчук] – Ірпінь, 2010. – 50 с.
11. **Про вищу освіту:** Закон України від 1 липня 2014 р. №1556-VII// Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
12. **Про Національну поліцію:** Закон України від 2 липня 2015 р. №580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: <http://sop.com.ua/regulations/8186/8187/470444/>.
13. **Програма курсу** «Українська мова (за професійним спрямуванням)» / Укл. С. В. Шевчук, І. В. Клименко : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.12.2009 № 1150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: <http://головбухбюджет.укр/regulations/1521/8456/8457/469436/>.
14. **Рогожа В.Г.** Українська мова (за професійним спрямуванням):Посіб. Для студентів юридичного факультету/ Рогожа Валентина Григорівна. – Хмельницький університет управління та права: ХУУП, 2009. – 200 с.
15. **Токарська А.С.** Українська мова фахового спрямування для юристів: Підручник / Токарська А.С., Кочан І.М. – Дніпропетровськ.: АртВертеп, 2008. – 413с.
16. **Янковська Г.В.** Українська мова для юристів: навч. посібник/

Чабан Н.И.

ПРОФЕССИОГРАФИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ
УКРАИНСКОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ
БУДУЩИХ ЮРИСТОВ

Статья посвящена проблеме изучения будущими юристами профессиональной терминологии на занятиях по курсу «Украинский язык (профессиональной направленности)». Анализ учебников по украинскому языку для юридических специальностей выявил непосредственную взаимосвязь между украинскоязычными профессиональными текстами и содержанием учебной литературы по юридическим дисциплинам. Осуществлен отбор профессиографической информации об основных характеристиках работы юристов. Обоснованы профессиографические критерии отбора украинской профессиональной терминологии касательно юридической работы. Описаны результаты использования профессиографических критериев для отбора профессиональной терминологии на занятиях по украинскому языку для юридических специальностей.

Ключевые слова: подготовка будущих юристов по украинскому языку, украинская профессиональная терминология, профессиографический анализ юридической работы, профессиографические критерии отбора украинской профессиональной терминологии по юридической работе.

Chaban N.I.

THE PROFESSIOGRAPHICAL APPROACH
TO THE FORMATION OF THE UKRAINIAN PROFESSIONAL
TERMINOLOGY OF FUTURE LAWYERS

The article is devoted to the problem of studying the professional terminology by future lawyers on lessons of the discipline «Ukrainian language (of professional orientation) ». Analysis of textbooks of the Ukrainian language for the legal professions has revealed a direct interconnection between the Ukrainian professional

texts and the content of textbooks on legal disciplines. The author carried out a selection of the professiographical information on main structural components of the legal profession. The professiographical information reflects technological, psychological, physiological, social and economic characteristics of the legal work. The author substantiated five groups of professiographical criteria for the selection of Ukrainian professional terms on legal work. The first group of criteria characterize professional terms for the description of lawyers as subjects of labor. The second group of criteria describes professional terms about the objects of legal work. These terms characterize individuals or groups of persons in need of legal assistance. The third group of criteria reflects professional terms about the content of the legal work. The fourth group of criteria concerns professional terms about the social and economic conditions of legal work. These five groups of criteria represent all professional terms that are most often used by lawyers of different specialties in the course of performance of daily work. The article describes effective results of the use of criteria for the selection of professional terminology in lessons of the Ukrainian language for future lawyers.

Key words: the training of future lawyers on in the Ukrainian language, the Ukrainian professional terminology, professiographical analysis of legal work, professiographical criteria of the selection of the Ukrainian professional terminology about the legal work.